

Александр Дюков. *Арест и освобождение В. И. Ульянова (Ленина) в австрийской Галиции в августе 1914 года: Источниковедческое исследование*. Москва: Историческая память, 2026, 444.

Релативно ретко у домаћим часописима се приказује страна научна литература која се бави страним историјским темама. Ипак у овом случају ваља направити изузетак. Ради се о једној књизи која је већ пре свог изласка изазвала скандал у руској научној (и широј) јавности. Истраживање *Хайшење и ослобађање В. И. Уљанова (Лењина) у аустријској Галицији у августу 1914. године*. Истраживање извора је изазвало полемику у руској научној јавности већ крајем 2025, приликом објављивања проширене монографске студије која је најављивала публикацију ове књиге.¹

Књига има три рецензента (стручњак за историју пољско-руских односа у 19. и 20. веку, стручњак за историју руско-германских односа у 19. и 20. веку, стручњак за историју Грађанског рата и револуције у Русији у 20. веку) из трију академских институција (Катедра за историју Јужних и Западних Словена историјског факултета Московског универзитета „Ломоносов“, Институт за руску историју Руске академије наука и Институт за светску историју Руске академије наука). Аутор књиге је научни сарадник

Института за руску историју Руске академије наука познат по својим радовима о улози НКВД-а у историји партизанског покрета у Русији за време Другог светског рата, о историји летонског колаборационизма током Другог светског рата и његовој сарадњи са немачким безбедносним службама, о пољском устанку у белоруским земљама 1863–1864.

За писање ове књиге аутор је проучио документа аустроугарских државних органа који се односе на боравак В. И. Уљанова у аустријској Галицији, укључујући Дирекцију полиције Кракова, Министарства иностраних послова Аустроугарске, Управу војне контроле Војног министарства Аустроугарске и Евиденцбиро Генералштаба (аустријска војно-обавештајна служба). Први пут је коришћен јединствени историјски извор, који раније није привлачио пажњу истраживача – регистрационе књиге серије „К” аустроугарске војне обавештајне службе. Уз то аутор је проучио више докумената и успомена пољских, руских и јеврејских револуционара на руском, пољском, немачком и јидишу које су се тицале овог периода.

1 Александр Дюков, „Обстоятельства ареста и освобождения В.И. Ульянова в австрийской Галиции в контексте оперативной деятельности австро-венгерской

военной разведки, 1912–1914 гг”, *История. Научное обозрение OSTKRAFT*, бр. 25 (2026), 106–151.

Коришћена су документа из пет релевантних архива из четири државе, док се главнина односи на Руски државни архив социјално-политичке историје, пољски Архив нових аката и Аустријски државни архив.

Тема књиге А. Дјукова се односи на анализу природе контаката Лењина са војно-обавештајном службом Аустроугарске. Мора да се нагласи да та књига не представља нека општа размишљања о Лењину после или пре описног периода (од доласка 1912. до одласка 1914). Уз обимну историографију књига не пружа ни дискусију са појединим већ постојећим радовима, нити приповедање о боравку Лењина у Галицији.

У књизи се истражује само једно конкретно питање – околности хапшења и ослобађања Лењина у августу 1914. године и улога аустроугарских специјалних служби у томе, нарочито војне обавештајне службе. Пошто решење задатка захтева разматрање контаката Лењина са аустријским специјалним службама и њиховим агентурама како пре хапшења, тако и после, хронолошки оквири истраживања су 1912–1914. година. Питања о „немачком злату”, Парвусу као посреднику између руске левнице и Берлина и путу бољшевика у посебном вагону кроз Немачку 1917. у књизи се принципијелно не разматрају, јер нису у вези са темом.

Структура књиге је врло једноставна. Први део је посвећен прегледу совјетске, пољске, аустријске,

немачке и америчке историографије. На тај начин се читалац уводи у тему уз јасно објашњење једног врло загоретног питања. Зашто је у светској историографији питање боравка Лењина у Аустроугарској 1912–1914. било проучено, али није контекстуализовано са тачке гледишта односа између Петрограда и Беча, односно ситуације у којој се морао наћи Лењин у пограничној са Русијом аустријској покрајини у месецима уочи избијања Првог светског рата. Врло је интересно да је у ранијим совјетским радовима ово „коришћење непријатељске по званичну Русију територије за борбу против царизма” било тумачено као оправдано. У периоду уочи Другог светског рата и посебно након њега боравак Лењина на територије државе која је била непријатељ Русије у светском рату је почео да се претвара у тему која се склањала од пажње јавности. С друге стране, баш после Другог светског рата је пољска историографија доста урадила за расветљавање теме боравка Лењина у Галицији уочи Првог светског рата, у контексту проучавања совјетско-пољских револуционарних веза. Врло штуро ова тема изгледа у визури аустријске историографије послератног периода, која је избегавала ову тему услед неких својих унутрашњих разлога, које аутор монографије није објаснио.

Други најобимнији део „Докумената и материјала” представља прави зборник грађе, везан за ову тему. Садржи укупно 61 докуменат (ви-

ше од половине се објављује први пут), који раније или уопште нису објављивани на руском, или су објављивани са изостављеним деловима. Сви архивски документи су проверени према архивским изворима. Сви документи су прокоментарисани: уз свако поменуто презиме дата је детаљна биографска белешка, уз сва важна акта – коментар. Упознавши се са овим делом, читалац добија најпотпунију представу о постојећим изворима на тему и њиховим међусобним везама. На крају рада постоји и исцрпни библиографски лексикон који даје могућност читаоцу да се снађе у неколико десетина руских, пољских, немачких и јеврејских презимена учесника догађаја. Пошто је тема истраживања врло уска, након читања првих десетак докумената већ се формира представа о учесницима догађаја и читалац почиње да ствара у глави стереометријску слику догађаја. Документа су врло различита – успомене полицијских, војних и поштанских чиновника и њихових рођака, успомене руских и пољских револуционара, сачувана војна и полицијска документа, уз потврде о исплати новчане помоћи.

Трећи део је нека врста сумирања претходних докумената, у њему се аналитички даје преглед утврђених чињеница које добијамо проучавањем горенаведених извора.

Четврти део представља разматрање неколико могућих интерпретација добијених података. Фактички се набрајају све могуће варијанте у којима је могло да дође до наведеног сплета околности. Тако читалац може, следећи аутора, проћи кроз ланац историографија – извори – анализа – синтеза и видети на чему се заснивају ауторови закључци и колико су они утемељени.

Аутор долази до закључка о томе да постоји врло висока вероватноћа сарадње између руских социјалдемократа В. И. Уљанова Лењина уочи Првог светског рата и аустријске војно-обавештајне службе (по познатом моделу сарадње пољских социјалиста Ј. Пилсудског и ХК-ште-леа)². Радило се с о пружању пре свега безбедносне и тек у мањој мери финансијске подршке (прва је била много значајнија јер је укључивала заштиту од деловања руске полицијске агентуре, помоћ у преласку границе, гарантовано затварање очију на коришћење ових прелазака не само за формирање безбедног „штаба” на аустријског пограничној територији, већ и на пренос на руско подручје забрањене литературе, летака и оружја). Друга страна (Беч) добијала је не само тренутно слабљење потенцијалног непријатеља у будућем неизбежном сукобу (који се називао од 1912), већ и погодни материјал за

2 Ryszard Swietek, *Lódowa sciana. Sekrety polityki Józefa Piłsudskiego, 1904–1918* (Kraków: Platan, 1998)

прикупљање обавештајне информације. Овај општи фон дао је аутору основу да утврди да деловање бољшевичког центра (где су код Лењина долазили легални и нелегални представници партије) у рејону аустријско-руске границе у месецима уочи Светског рата није могло да прође без остваривања неке врсте контакта између бољшевичког лидера и ХК-штеле „Haupt Kundschaft Stelle” (на немачком – Главни обавештајни центар, регионална је обавештајна јединица којом руководи официр Одељења Генералштаба при команди корпуса. Њен задатак био је спровођење обавештајне и контраобавештајне делатности на одређеној територији). Овим контактима може да се објасни скидање полицијског праћења са Лењинових гостију у случају верификације пожељности њиховог доласка код вође бољшевика. Још убедљивија појава је пример брзог пуштања Лењина из интернације након почетка Првог светског рата, када је он био пуштен чак без знања локалних и регионалних полицијских власти из притвора по директној интервенцији надређеног војног официра. Најзад, аутор је описао и две директне финансијске исплате бољшевицима у јесен 1914: кроз директну исплату Лењину уз карту на војни воз за путовање у Беч, па из Беча у Швајцарску, затим и путем опште исплате организације кроз финансирање од стране Беча.

Аутор је утврдио на основу извора следеће чињенице:

1. Приликом пресељења у Краков, Лењин је унапред обавестио аустријске власти о свом могућем доласку и добио гаранције да га неће издати Русији и да неће ометати његову делатност против Русије.

1.1. Преговори су вођени преко члана ППС (пољских социјалиста) Дашињског, који је био повезан са аустроугарском обавештајном службом и директором полиције Кракова.

2. По доласку у Краков, Лењин је добио свестрану подршку од припадника ППС повезаних са аустроугарском обавештајном службом.

2.1. Локална организација ППС која наступа као „прокси” ХК-штелеа је Лењину обезбеђивала пребацивање подривне литературе и илегалца преко границе са Русијом и давала поштанске адресе за конспиративну преписку са Русијом.

2.2. Активности РСДРП су се одвијале у Закопани/Пороњин – територији коју је Пилсудски користио за припрему бораца и која се одликовала посебним нивоом контраобавештајног обезбеђења са стране ХК-штеле. По признању Зиновјева, он и Лењин су зависили од ППС-а у погледу „полицијске безбедности”.

3. По доласку у Краков, Лењин је добио подршку и директно од аустроугарске војне обавештајне службе.

3.1. Лењин се лично састајао са службеником краковског ХК-штелеа Крупинским у његовој канцеларији у

згради корпусне команде. Крупињски је на захтев вође РСДРП прекидао праћење илегалца који су долазили Лењину, а који су били „узети на оловку” приликом преласка границе.

3.1.1. Упркос појачаном контраобавештајном режиму у Галицији, две године ниједан револуционар који је долазио Лењину из Русије није био ухапшен.

3.1.2. Илегална подривна литература бољшевика пропуштана је у Русију од стране аустријских граничара уз представљање пропуснице од Лењина.

3.2. За свакодневну везу Лењина са Крупињским делегиран је блиски познаник Крупињског, повереник дирекције полиције Кракова, адвокат Марек. Његова адреса је записана у адресар Крупске са назнаком „за везу”.

3.3. Најближи Лењинов помоћник у Кракову постао је раније њему непознати Богоцки, члан добротворне организације под контролом ХК-штелеа – Краковског савеза за помоћ политичким затвореницима, који је био усмерен против Русије. Он је решавао свакодневне проблеме Уљанових и предавао им аустријска документа за илегалце.

4. Након што је Лењин ухапшен из неспоразума у августу 1914, након почетка рата са Русијом, у његову одбрану стали су директор полиције Кракова, конфиденти аустријске специјалне службе Дашињски, Марек и Дијамант, као и бечки социјалдемо-

крата Адлер, повезани са безбедносним апаратом аустријског главног града.

5. Ослобађање Уљанова организовала је аустроугарска обавештајна служба.

5.1. Приликом ослобађања Лењин је добио новац за путне трошкове и упутство да се јави заменику начелника краковског ХК-штелеа – и јавио се.

5.2. Након разговора са замеником начелника ХК-штелеа, Лењин је добио путна документа до Швајцарске, при чему је од Беча до границе путовао поштанским војним возом.

5.3. Брзо ослобађање Лењина почетком рата био је јединствен случај – друге револуционаре такође непријатељски расположе према Русији држали су у затвору по неколико месеци, а неке по годину и више.

На крају аутор не чини опште закључке тврдећи да је сарадња са страним обавештајним службама била не толико редак случај за будуће шефове независних држава у Источној Европи. Помиње већ познате случајеве будућег пољског лидера Ј. Пилсудског, будућег естонског лидера К. Поца, будућег летонског лидера К. Улманиса и литванског А. Сметоне. У случају В. Лењина једини пример аустријског утицаја на Лењина у јесен 1914. у његовом опусу у Аустрији и Швајцарској називао се у његовом критичном односу према „сентименталном србофилству”, проглашењу неизбежности издвајања из састава

Русије не само независне Пољске и Финске већ и других словенских народа, што је било супростављено његовој јавној оцени о „исправном решењу националног питања у Аустроугарској”. Ова последња изјава током масовних и јавно познатих репресија према православном становништву у Галицији, Босни и Војводини одскакала је од Лењиновог опуса пре 1912, а разликовала се и од ширих погледа антиратне екстремне левице и у Швајцарској, што је покренуло јавну дискусију у руској левој емиграцији у току ратних година.

Све у свему књига је написана врло професионално и опрезно. Не личи на бројне љубитеље „забрањених тема” и теоретичаре завера, већ представља један врло студиозан историографски изазов. Без обзира на однос према лидеру РСДРП (бољшевика), питање боравка Лењина у Аустрији и његовог специфичног статуса тамо уочи и почетком Првог светског рата изискује оправдану пажњу научника и то не само у контексту руске историје.

Алексеј Тимофејев

Paolo Fonzi, Sabine Rutar, and Xavier Bougarel, eds.
Food, Scarcity and Power in Southeastern Europe during the Second World War. London: Bloomsbury, 2024, 248.

Књига *Food, Scarcity and Power in Southeastern Europe during the Second World War* почива на истраживањима која су, током дуже од деценије, вршена за потребе више међународних пројеката. Циљ ових истраживачких напора био је да понуде нове перспективе сагледавања Другог светског рата на простору југоисточне Европе, да ревалоризују и реконтекстуализују постојећа историјска сазнања и тумачења, као и да, на основу раније непознатих или неупотребљаваних историјских извора, деконструишу одређене митове и тенденциозна тумачења деценијама присутне у историографским наративима. У том погледу, фокус је са политичке и војне историје премештен на друштвену и

економску историју, као и на историју свакодневног живота. Насупрот старим праксама посматрања националних историја и историјских искуства, ови пројекти, па и поменута књига, сагледавају историјске процесе и догађаје у једном ширем, регионалном контексту, истичући све сложене међузависности и прожимања ратних интереса и циљева зараћених страна, локалних економских и политичких динамика и тежњи становништва окупираних подручја да преживи и одржи изванредан ниво квалитета живота у веома изазовним условима.

Прво поглавље у књизи, које је написала Мирна Закић, анализира сложене економске и политичке динамике у Западном Банату. Изразито